

Hamîdî'nin *Hurşîd ü Hâver* Mesnevisinin Cemâlî'nin *Mihr ü Mâh* ve Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşîd ü Ferahşâd* Mesnevileriyle Karşılaştırılması

Comparison of Hamîdî's *Hurşîd u Hâver* Masnawi with Cemâlî's *Mihr ü Mâh*
and Şeyhoğlu Mustafa's *Hurşîd al-Ferahşâd* Masnawi Abstract

Fazile EREN KAYA*

*Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi
e-mail*: efazile@hacettepe.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5893-8155>

Araştırma Makalesi/Research Article

<https://doi.org/10.34083/akaded.647857>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Fazile Eren Kaya, Hacettepe Üniversitesi,
Ankara/Türkiye

Geliş Tarihi/Received : 17.11.2019
Kabul Tarihi/Accepted: 17.12.2019

Atıf/Citation

EREN KAYA, Fazile (2019) Hamîdî'nin *Hurşîd ü Hâver* Mesnevisinin Cemâlî'nin *Mihr ü Mâh* ve Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşîd ü Ferahşâd* Mesnevileriyle Karşılaştırılması. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (4), 323-333.
DOI: 10.34083/akaded.647857

Öz

Türk edebiyatında 14. yüzyılda başlayan çift kahramanlı aşk mesnevileri yazma geleneği 15. yüzyılda gelişerek devam etmiştir. *Yusuf u Züleyha*, *Leyla vü Mecnun*, *Hüsrev ü Şirin*, *Cemşîd ü Hurşîd* gibi, eserler farklı şairlerin kalemleriyle tekrar tekrar yazılmıştır. Aynı tarz eserlerin yazılmasından kaynaklanan yenilik arayışına İran edebiyatında yazılan *Mihr ü Müşteri* ve *Mihr ü Mâh*'lar çözüm olmuştur. 15. yüzyılda başlayan güneşli aylı mesnevi yazma geleneği 16. yüzyılda da devam etmiştir.

16. yüzyıl şairlerinden Hamîdî'nin yüzyılın son çeyreğinde yazdığı *Hurşîd ü Hâver* mesnevisi, kahramanlarının isimlerini gök cisimlerinden alması yönünden dikkat çekici bir eserdir. Şair de eserinin sebep-i te'lifinde kahramanlarının mihr ve mah olduğunu söyler. Ancak *Hurşîd ü Hâver* Türk edebiyatındaki *Mihr ü Mâh*larla karşılaştırıldığında birkaç motif dışında ortaklık bulunamamıştır. Yalnızca İran edebiyatından Cemâlî-i Dehlevî'nin *Mihr ü Mâh* mesnevisiyle aralarında kimi ortaklıklar tespit edilmiştir. Eserin kaynağına dair yaptığımız araştırmalarda 14. yüzyıl şairlerinden Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşîd ü Ferahşâd* adlı mesnevisiyle benzerlikler taşıdığı görülmüştür.

Bu makalede *Hurşîd ü Hâver*'in *Mihr ü Mâh* ve *Hurşîd ü Ferahşâd* ile ortak olan yönleri üzerinde durulacak, klasik Türk edebiyatında bir mesnevinin tercüme olmasının ya da farklı mesnevilerden etkilenecek yazılmasının, ortaya çıkan eserin te'lif/ orijinal olmasına etkisi tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Hurşîd ü Hâver*, *Mihr ü Mâh*, mesnevi, tercüme, te'lif

***Comparison of Hamîdî's Hurşîd u Hâver Masnawi with Cemâlî's
Mîhr ü Mâh and Şeyhoğlu Mustafa's Hurşîd al-Ferahşâd Masnawi***

In Turkish literature, the tradition of writing double-heroic love mesnevi began in the 14th century and it keep improving in the 15th century. Works such as Yusuf u Züleyha, Leyla vü Mecnun, Hüsrev ü Şirin and Cemşîd ü Hurşîd were rewritten by different poets. Mîhr ü Müşteri and Mîhr ü Mâhs, written in Iranian literature, were the solution to the search for innovation arising from the writing of the same works.

The tradition of planetary mesnevi writing, which began in the 15th century, continued in the 16th century. The Hurşîd ü Hâver mesnevi, written by one of the 16th century poets Hamidi, in the last quarter of the century, is a remarkable work in terms of taking the names of people from celestial bodies. In the sebeb-i te'lif of his work the poet says that, his characters are mîhr and mah. However, when compared Hurşîd ü Hâver with the other Mîhr ü Mahs in the Turkish literature, there were no common point except for a few motifs. Solely some common points have been detected with Mîhr ü Mâh mesnevi of Iranian poet Cemâlî-i Dehlî. According to our research on the source of the work, it has similarities with the mesnevi of Hurşîd ü Ferahşâd of Şeyhoğlu Mustafa, one of the 14th century poets.

In this article, the commonalities of Hurşîd ü Hâver with Mîhr ü Mâh and Hurşîd ü Ferahşâd will be emphasized. In classical Turkish literature, the effect of translation of a mesnevi or writing mesnevi by influencing different mesnevis on the originality/ te'lif of the work will be discussed.

Key Words: *Hurşîd ü Hâver, Mîhr ü Mâh, mesnevi, translation, original*

Giriş

Mesnevi, klasik Türk edebiyatında beyitlerinin kendi arasında kafiyeli olmasının getirdiği rahatlıktan dolayı uzun soluklu eserlerin yazılmasında en çok kullanılan nazım şeklidir. Mesnevilerin okuyucuya bilgi vermeyi amaçlayan dîni, tasavvufi, ahlâkî eserlerden kahramanlık hikâyelerine, edebî zevk vermek isteyen aşk ve mâcerâ anlatılarından bir şehrin güzellerine ve güzelliklerine uzanan geniş bir konu yelpazesi vardır.

İlk örnekleri recez ya da urcuze adıyla görülen bu nazım şekli, Türk edebiyatına mesnevi ismiyle İran edebiyatından geçmiştir.¹ Dîni destani nitelikli mesnevi örnekleri 13. yüzyıldan itibaren görülmeye başlansa da adını başkahramanlarının isimlerinden alan çift kahramanlı aşk ve macera mesnevileri 14. yüzyıldan itibaren yazılır. Özellikle Kur'an'da *ahsenü'l-kasas* olarak bahsedilen Hz. Yûsuf'un hayatını ve Züleyha'yla aşklarını anlatan mesneviler (Şeyyad Hamza Suli Fakih, Kadı Darir vb) dönem şairleri için de yol gösterici olmuştur. Şairler kaynağını Kur'an'dan alan ve beşeri aşkın ilahi aşka evrilmesini anlatan bu kıssaya müdahale edemeseler de konusu beşeri aşk olan farklı mesneviler kaleme almaya başlamışlardır.

Hoca Mes'ûd'un *Süheyl ü Nevbahâr*, Fahrî'nin *Hüsrev ü Şîrin*, Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşîd ü Ferahşâd*, Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd* adlı eserleri 14. yüzyılda yazılan çift kahramanlı aşk mesnevilerinden bazılarıdır. Bu eserler incelendiğinde hepsinin Fars edebiyatındaki aynı adlı eserlerden tercüme oldukları görülür. Ancak şairler doğrudan çeviri yerine kimi eklemeler ve değişiklikler yaparak esere kendi imzalarını atmışlardır².

¹ Mesnevinin tarihsel gelişimi için bkz: Ünver 1986: 430-563, Çelebioğlu 2018, Kartal (2013).

² Ağah Sırrı Levend, çoğunlukla Farsça kimi zaman da Arapça'dan dilimize kazandırılan bu dönem eserlerinde dört çeşit tercüme tekniği kullanıldığını tespit eder. Aslına bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler (satır arası Kur'an tercümeleri), kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun olarak yapılan çeviriler (Kur'an tercümeleri), eserin konusu aktararak, cümle cümle değil bütünü anlamını verecek şekilde yapılan çeviriler ve genişletilerek yapılan çeviriler (edebî eser çevirileri) (1988: 80-81). Saliha Parker, Terceme, Te'lif ve Özgünlük Meselesi başlıklı yazısında Osmanlı'nın te'lif anlayışıyla günümüzün orijinal eser verme anlayışının aynı olmadığını ifade eder. Her iki dönemde de amacın Türkçe eser vermek olduğunu söyleyen yazar, gelenekteki te'lifin çoğunlukla yabancı bir kaynağa dayanan, kısmen tercüme olsa da yazarın katkılarıyla üretilen bir eserken, günümüzde tamamen yazara ait olan esere orijinal dendiğini belirtir (2014: 38). Tercüme konusunu klasik edebiyatlar bağlamında yorumlayan Ayşe Yıldız da makalesinde klasik dönem Türk şairlerinin üstad kabul ettikleri İranlı şair ve yazarların eserlerinden büyük ölçüde etkilendiklerini, ortak konularda eserler verdiklerini, hatta kimi eserleri birebir tercüme ettiklerinden bahseder. Ancak bu tercüme faaliyetinin günümüzde anlaşıldığı şekilde bir

15. yüzyılda yazılan aşk mesnevileri konu olarak bir önceki yüzyılın devamı niteliğinde olsa da şairler dil ve vezin kullanımında, mecazlara hâkimiyette oldukça ilerlemişler ve eserlerini yazarken sanat kaygısını ön plana almışlardır (Tolasa 1982: 2). *Yûsuf u Züleyhâ*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Hüsrev ü Şirin*, *Cemşîd ü Hurşîd* gibi konusu bilinen mesnevilerin popülerliği devam ederken kahramanlarını gökyüzü cisimlerinden alan güneşli aylı mesnevi yazma modası başlamış ve bu moda bir sonraki yüzyıla taşınmıştır (Cunbur 1985: 197).

Gökyüzü cisimlerini mesnevi kahramanı olarak kullanma geleneği 14. yüzyılda İran'da Assâr-ı Tebrizî'nin (ö. 783/ 1382) yazdığı *Mihr ü Müşteri* ile başlamış, ondan etkilenen bir başka İranlı şair Cemâlî-i Dehlevî'nin (ö. 942/ 1535) yazdığı *Mihr ü Mâh* ile yaygınlık kazanmış ve 15. yüzyılda Türk edebiyatında bu geleneğin ilk örnekleri görülmeye başlanmıştır.

Bu makalede üzerinde durulacak olan *Hurşîd ü Hâver* mesnevisi, çift kahramanlı bir aşk mesnevisi olmasının yanı sıra kahramanlarının gök cisimleri olması yönüyle dikkat çekicidir. Hamîdî, 16. yüzyılın son çeyreğinde yazdığı bu eserde kendisinden önceki aşk mesnevileri birikiminden faydalanmış ve klasik bir konuyu kendisine göre yeni bir kurguyla örmüştür. Eser incelendiğinde hem Cemâlî'nin *Mihr ü Mâh* hem de Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşîd ü Ferahşâdıyla* ortak özellikler taşıdığı görülmüştür (Eren Kaya 2018:121). Çalışmamızda *Hurşîd ü Hâver*'in konusu hakkında bilgi verildikten sonra adı geçen eserlerle arasındaki ortak ve farklı noktalar tespit edilecektir. Böylece Hamîdî'nin eser yaratma sürecinde kullandığı yöntem belirlenmeye çalışılacaktır.

Hurşîd ü Hâver

III. Murad dönemi şairlerinden Hamîdî tarafından yazılan *Hurşîd ü Hâver* 6570 beyit sayısı ile oldukça hacimli bir mesnevidir. Eserin kaynağını incelemeyen önce hikâyenin kısa bir özetini³ vermek yerinde olacaktır:

Horasan şehrinin padişahı Müşteri Şah, Rum kayserinin kızı Kamer Banu'yla evlenir. Uzun bir süre evlat özlemi çeken padişahın yüz rekât namaz kılıp dua ettiği gece karısı hamile kalır. Bir kızları olur. Adını Hurşîd Banu koyarlar. Çocuğun doğumuna çok sevinen şah şenlikler düzenler. Kızının hayatının nasıl olacağını söylemesi için bir filozof çağırır. Remil bakan filozof kızın talihinin kötü olduğunu söyler. Padişahın duyduklarına

çeviri faaliyeti değil ortak bir konunun mesnevi formunda yeniden yazımı şeklinde eser te'lifi olduğunu savunur (2009: 948).

³ Hikâyenin özetinde Eren Kaya 2018:11-15'ten faydalanılmıştır.

üzüldüğünü gören Kamer Banu, ona kızı aç bırakarak öldürmeyi teklif eder. Padişah kabul eder. Kamer Banu Müşteri Şah'a oyun oynar ve Hurşid'i gizlice başka bir sarayda büyütür. Büyüyüp serpilten Hurşid'i dışarı çıktığı bir gün Bahçıvan görür. Kızın güzelliği karşısında kendinden geçer, mecnuna döner.

Müşteri Şah ava çıktığı bir gün bu bahçıvanla karşılaşır. Halini merak eder. Yanındaki adamlarından biri bahçıvanın başına gelenleri ve Hurşid'in yaşadığını tek tek şaha anlatır. Şah yanına üç kölesini alıp Hurşid'i öldürmek için saraya gider. Genç kızın yanına çıkan köleler güzelliği karşısında kendilerinden geçerler. Kölelerin geri dönmediğini gören şah, kendisi de çıkar ve kızını görünce bayılır. Kendine gelince onu öldürmek istediği için özür diler, kızını alıp sarayına götürür.

Şah'ın kızını öldürmeleri için görevlendirdiği üç köleden ikisi ölür biri aklını kaybeder ve diyar diyar gezer. Maveraünnehr'e gelir, bir nakkaş bulup ona Hurşid'in resmini yaptırır. Maveraünnehr hükümdarı Keyvan Şah'ın oğlu Hâver kölenin elindeki resimden Hurşid'e âşık olur. Yanına birkaç arkadaşını alarak Hurşid'in memleketine gider. Hurşid'in kasrının karşısında atıyla oyunlar oynar. Bu esnada Hurşid pencereden onu görür ve âşık olur. Dadısıyla haber gönderip Haver'i sarayına çağırır. İki sevgili bir araya gelip hasret giderirler.

Elinde Hurşid'in resmiyle gezmekte olan köle Tatar ülkesine gider. Hurşid'in güzelliğini önceden de duymuş olan Güci Han, kölenin elindeki resimi görünce aşkının şiddeti artar. Kızı babasından istemek için mektup yazar. Müşteri Şah, mektuba çok sinirlenir, kızı vermeyeceğini sert bir dille ifade eder. İki ülke arasında savaş çıkar. Haver hileli bir plan hazırlayıp Güci Han'ı öldürür, kellesini Müşteri Şah'a getirir. Şah, onu ödüllendirmek istese de Haver, isteğinin Hurşid olduğunu söyler. Müşteri Şah, babası Keyvan Şah'ın hazinesindeki kıymetli şebçerağı getirmesi halinde kızını vereceğine söz verir. Böylece Haver'in yolculuğu başlar.

Memleketine giderken karşısına bir nehir çıkar. Nehrin üzerinde tüccarları taşıyan büyük bir gemi vardır. Haver bu gemiye biner. Orada Şehvar'la tanışır. Dostluk kurar. Gemi dalgalara kapılıp parçalandığında Şehvar ve Haver bir tahta parçasına tutunup kurtulurlar. Bir mağaraya sığınurlar. Haver elindeki mücevherlerden birini verip Şehvar'ı kıyafet almak üzere mağaranın yakınındaki şehre gönderir. Onun yokluğunda Haver'i bir cadı kaçıtır ve kendisiyle birlikte olmaya zorlar. Haver reddedince de onu büyüyle bir ceylana dönüştürür.

Mağaraya geri dönüp de Haver'i bulamayan Şehvar umutsuz bir şekilde onu aramaya başlar. Bir çeşme kenarında namaz kılıp dua ederken yanında yaşlı bir adam belirir. Ona cadının büyüsünü bozacak bir yüzük verir. Şehvar yüzük sayesinde önce karanlık bir vadiden geçer, sonra yüksek bir dağdaki ejderhayı yener, son olarak karşısına çıkan cadıyı etkisiz hale getirip, büyüsü bozulan Haver'i kurtarır.

İki arkadaş Maveraünnehr yolunda önce Ferruḥşâd-ı Nasır isimli hükümdarın ülkesine ardından Şehr-i Firuz'a uğrarlar. Memleketine vardıklarında onları coşkulu bir kalabalık karşılar. Keyvan Şah oğluna nerelere gittiğini, neler yaşadığını sorar. Haver de babasına başından geçenleri, Hurşîd'i ve evlenmeleri için götürmesi gereken değerli taşı anlatır. Duyduklarına çok sevinen Keyvan Şah, pek çok hazineyle birlikte şebçerağı da verip oğlunu yolcu eder.

Horasan'da da şenliklerle karşılanan Haver, şebçerağı ve beraberinde getirdiği hazineleri Müşteri Şah'a takdim eder. Düğün kurulur. Hurşîd ve Haver evlenirler. Düğünden sonra çok hasta olan Keyvan Şah'ın yanına giderler. Babasının ölümü üzerine Haver tahta geçer. Bir süre sonra Müşteri Şah'ın ölüm haberi de gelir. Tek evladı olan Hurşîd hükümdar olur, vekâletle ülkesini yönetir. Mutluluğa ulaşmışken bir sonbahar günü Haver hastalanır, ölür. Onun ölümüne dayanamayan Hurşîd de Haver'in mezarını açtırır, üzerine kapanır ve orada can verir.

Görüldüğü gibi mesnevinin konusu çift kahramanlı klasik bir aşk hikâyesidir. Ancak eser, kahramanlarının her biri gökle alakalı olan isimleri yönünden dikkat çekicidir. Örneğin, Müşteri ile Kamer'in evliliğinden -ana kahramanlardan biri- Hurşîd doğar. Bilindiği gibi Müşteri, Jüpiter gezegenidir ve feleğin kadısıdır. Ayrıca sa'd-ı ekber yani büyük kutluluk olarak kabul edilir (Pala 2002: 357). Kamer ise feleğin veziri olduğuna inanılan diğer bir kutlu gezegendir. Eski kozmolojide Müşteri'nin Kamer'e talip olduğuna inanılır (Pala 2002: 52). Mesnevide şairin bu iki kutlu gezegenin birleşmesiyle feleğin sultanı olan Hurşîd'in -yani Güneş'in- doğduğunu söylemesi rastlantı değildir.

Hikâyenin diğer ana kahramanının adı ise doğu manasına gelen Haver'dir. Güneşin doğudan doğmasıyla ilişkili olarak şair, Hurşîd'in yerinin Haver'in yanı olduğunu anlatır. Hatta Hurşîd'in bebekliğinde güneş doğunca mutlu olup, güneş battığında ya da bulutların arkasına gittiğinde üzüldüğünü gören lalası bebeğin bu haline şaşırır:

Deridi bu hususu görme hâlî / Bunun hâverle vardur bir zevâlî (Eren Kaya 2018: 32)

Haver'in babası da bir başka gök cismi olan Keyvan yani Satürn'dür. Uğursuzluk gezegeni olarak bilinen ve feleğin hazinedarı olan (Pala 2002:507) Keyvan'ın, mesnevide çok değerli taşlara sahip bir hükümdara isim olarak verilmesi de tesadüf olmamalıdır.

Eser üzerine doktora tez çalışması yaptığımız esnada mesnevinin ana kahramanlarının isimlerinin gök cisimlerinden seçilmesi ve şairin sebeb-i te'lif kısmında eserden,

Güzeldür kıssa-i Hurşîd ü Hâver / Biri mâh u birisi mihr-i enver (Eren Kaya 2018: 7)

şeklinde bahsetmesi mesneviyi *Mihr ü Mâh* tarzı eserler arasında değerlendirmemize neden olmuştur. Ayrıca Meliha Anbarcıoğlu'nun Türk ve İran edebiyatlarında *Mihr ü Mâh* ve *Mihr ü Müşteri* tarzı eserleri incelediği çalışmasında eseri *Mihr ü Mâhlar* arasında değerlendirmesi bu kanaatimizi güçlendirmiştir (1982: 1157). Ancak yaptığımız incelemede Cemâlî'nin *Mihr ü Mâh*ıyla olay örgüsü yönünden kimi benzerlikler taşısa da Türk edebiyatındaki örneklerle aynı kültürün ürünü olmanın getirdiği ortak mazmunları kullanmanın dışında benzerlik tespit edilememiştir. Çalışmamızı değerlendirme lütfunda bulunan Sayın Hocam Prof. Dr. Gönül Alpay Tekin, dikkatimizi eserin *Hurşîd ü Ferahşâd*'in olay örgüsüyle benzerliğine çekmiştir. Bu çalışmada *Hurşîd ü Hâver*'in her iki eserle ortak ve farklı yönlerini tespit ederek asıl kaynağını bulmaya çalıştık.

Hurşîd ü Hâver ve Mihr ü Mâh

Cemâlî-i Dehlevî'nin *Mihr ü Mâh* (MM)'i⁴ *Hurşîd ü Hâver* (HH)'in aksine erkek kahramanın doğumuyla başlar. Haver Hurşîd'e resminden âşık olurken Mah, Mihr'e rüyasında görerek âşık olur. Eserlerde kahramanların kavuşması da farklı işlenmiştir. Haver'in şebçerağı almaya giderken yaşadığı mâcerâyı Mah, Mihr'i görmeye giderken yaşar. Yani Hâver, önce resmini sonra bizzat kendisini gördüğü sevgilisi için zorluklar çekerken, Mâh sadece rüyasında gördüğü sevgilisine kavuşabilmek için sıkıntı çeker.

Ancak yolculuk esnasında başlarına gelen olaylar benzerlik taşımaktadır. Haver'in yanında Şehvar'ın olması gibi Mah'ın yanında da yolculuk boyunca arkadaşı Utarid vardır. Onlar da bir deniz kazası geçirirler. Fakat bu kaza esnasında ayrı düşerler. İki arkadaş ancak Trablus'ta bir araya gelebilirler. Şehvar'ın cadıyı yenmesine mukabil Mah ve Utarid Trablus

⁴ Hikâyenin geniş özeti için bkz: Anbarcıoğlu 1983: 1160-1161.

kalesindeki devi öldürürler. Yaptıkları kahramanlığı duyan Mihr, Mah'a âşık olur.

Yine HH'de kadın kahramana talip olan Güci Han'a karşılık MM'ta Esed Şah vardır. Yapılan savaş sonunda Mah'ın desteğiyle Şah'ı bozguna uğratan Behram Şah, kızı Mihr'i Mah'la nikâhlar. HH'de ise Güci Han'ın kellesini getiren Hâver, Hurşîd'le evlenebilmek için şebçerağı getirmekle görevlendirilir.

Her iki mesnevinin sonunda da farklılık vardır. Verilen görevleri tamamlayan Haver muradına ererken, Mihr ile nikâhlanan Mah düğünden önce babasının ölüm haberini alır ve onun acısına dayanamayarak ölür. Kadın kahramanların ölümü ise benzerlik taşır. Mihr de Mâh'ın kabrini açtırır, onun üzerine kapanır ve ruhunu teslim eder.

Hurşîd ü Hâver ve Hurşîd ü Ferahşâd

Hurşîd ü Ferahşâd (HF)⁵ ile Hurşîd ü Hâver (HH)'in olay örgüsündeki ortaklıklar, erkek kahramanın değerli taşı almak için memleketine gitmesine kadar takip edilebilmektedir. Bu ortaklıkları şöyle sıralayabiliriz:

HF, kadın kahramanın doğumuyla başlar. HH'de olduğu gibi yeni doğan bebeğin falına bakılır, uğursuzluk getireceği görülür. Bunun üzerine öldürülmesine karar verilir. HH'de bebeği öldürmeyi anne teklif ederken, HF'da baba teklif eder. Her iki eserde de çocuk gizlice büyütülür.

HF'da Siyavuş Han kızının yaşadığını Müşteri Şah gibi rastlantı sonucu değil diğer hanımlarından öğrenir. Yanına dört kölesini alıp kızını öldürmeye gider. Fakat Müşteri Şah gibi, o da kıyamaz ve kızını alıp sarayına getirir.

HH'de Şah'ın yanında üç, HF'da Siyavuş Han'ın yanında dört köle vardır. HH'de kölelerden ikisi ölür, biri mecnun olup çöllere düşer. Hurşîd'in adını ve resmini başka başka ülkelere götürür. HF'da ise kölelerden biri ölür, diğer üçü mecnun olup Hurşîd'e duydukları aşkı üç koldan gittikleri ülkelere anlatırlar.

Kölelerden biri Ferahşâd'ın meclisine gelir. Onun anlattıklarından kahraman Hurşîd'e âşık olur ve macerası başlar. HH'de ise Haver sadece kölenin anlattıklarından değil elindeki resimden de etkilenerek Hurşîd'e âşık olur.

⁵ Hikâyenin geniş özeti için bkz: Ayan 1979: 34-43.

HH'de Haver gizlice Hurşid'in köşküne girer ve orada günlerce ağrılır. HF'da ise Ferahşad dikkat çekmemek için gündüzleri derviş kılığında gezer, geceleri Hurşid'le buluşur.

HH'de Güci Han'a karşılık, HF'da Boğa Han vardır. Ülkesine gelen diğer bir kölenin anlattıklarından Hurşid'e âşık olur ve kızı babasından ister. Güci Han'a Hurşid'i anlatanla Hâver'e anlatan köle aynı kişidir.

HH'de Güci Han'la çıkan savaşta tuzak kuran kişi Haver iken, HF'da tuzağı Hurşid kurar. Kavuşmalarını kolaylaştırmak için de babasına tuzağı Ferahşad kurmuş gibi gösterir.

Ancak her iki eserde de kavuşmayı bekleyen âşıklar Hurşid'in babasının değerli taş istemesi üzerine ayrı düşerler.

İki eser arasındaki ortaklıklar burada kesilir. Mağrib sultanı uzun bir ayrılıktan sonra memleketine dönen oğlunu tekrar kaybetmek istemez. Mücevheri vermediği gibi Ferahşad'ı da hapseder. Hurşid ve Ferahşad uzun bir ayrılık ve çile döneminin sonunda kavuşurlar.

Mesnevilerin bitişi de farklılık göstermektedir. HF'da sevenler kavuşur ve eser noktalanır. HH'de sevenler kavuştuktan sonra bir müddet evlilik hayatı sürerler, eser kahramanların ölümleriyle sonuçlanır.

Sonuç

14. yüzyıl Türk edebiyatı şairlerinden Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşid ü Ferahşad*'ı 7903 beyit sayısı ile oldukça hacimli bir mesnevidir. Şeyhoğlu, eserin sebep-i te'lif kısmında hikâyeyi Arap edebiyatından aldığını söyler.

Ki Türkî nazm idem bir hoş hikâyet / Arabdan nitekim oldı rivâyet (Ayan 1979: 141)

Eser üzerinde çalışan Hüseyin Ayan, şairin bu ifadesine rağmen Arap edebiyatında böyle bir hikâyenin varlığına rastlamadığını ifade eder. Eserdeki yer (İran, Hıta vb.) ve kişi (Behram, Tûs vb.) adlarından hareketle eserin İran kaynaklı olabileceğini düşündüğünü ancak İran kütüphanelerinde de konusu HF'a benzeyen bir mesneviyle karşılaşmadığını belirtir (Ayan 1979: 43).

15. yüzyıl İran edebiyatının şairlerinden olan Cemâlî, 3600 beyitlik bu eserini Assar'ın *Mihr ü Müşterisinden* esinlenerek yazmıştır. Her iki eser de Türk edebiyatını etkilemiş ve bu konuda eserler verilmiştir.⁶

16. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınan *Hurşîd ü Hâver* de 6570 beyitten oluşmaktadır. Şair, yukarıda belirttiğimiz gibi kahramanları mihr ve mâh benzeyen bir eser yazdığını ifade eder. Ancak tercüme etmek istediği ya da etkilendiği herhangi bir eserden bahsetmez. Eserin tamamen kendisine ait olduğunu savunur.

İdüp mengûş gûş-ı câna nazmı / Getürdüm cümle nazma bezm ü rezmi

Binâ etdüm hemân bir kasr-ı pür-nûr / Ki hıştı müşk-i terdür ferşi kâfûr (Eren Kaya 2018: 9)

Kelâm-ı puhte ile kıssa-i hâm / Yazılmakdur hemân müşk ile düşünâm (Eren Kaya 2018: 9)

Hurşîd ü Hâver'in yukarıda karşılaştırılan iki eserle arasındaki benzerliğe bakıldığında anlatılan *kıssa* gerçekten *hâm* mıdır?

Klasik Türk edebiyatında şairler bir eserden etkilendiklerini, ilham aldıklarını, tercüme ya da nazire yazdıklarını mesnevilerinin sebep-i te'liflerinde açıkça belirtirler. Çünkü eseri çoğunlukla birebir çevirmez, değiştirip dönüştürür, eklemeler ve çıkarmalarla kendilerine ait hale getirirler. Hamîdî de *Hurşîd ü Hâver*'de kendinden önceki mesnevi birikimini kullanmıştır. Ayrıca gerek asıl konuya geçene kadar yazdığı tevhid, münacat ve nasihat bölümleri, gerekse asıl konuyu anlatırken kişilerin ağzından söylediği gazel, kaside ve terci-bendlerle şairlik kudretini göstermiştir.

Eser, burada tespit edilen iki mesneviyle vaka kurgusu yönünden benzerlikler taşımasının yanında Türk edebiyatındaki pek çok eserle de ortak motiflere sahiptir⁷.

⁶ *Mihr ü Müşteri* yazan şairler: Münirî İbrahim Çelebi, Molla Mâşîzâde Fikrî Derviş, Riyâzî, Ümmü Veled-zâde, Kiçizâde Seyyid Yahya Hüseyin, Lokman b. Seyyid Hüseyin (Anbarcıoğlu 1983: 1153).

Mihr ü Mâh yazan şairler: Necâtî, Kıyâsî, Gelibolulu Âlî, Çorlulu Zarîfî, Ūdî, Cebri (Eren Kaya 2017: 157)

⁷ Bu noktada İngiliz edebiyatında Shakespeare üzerine yapılmış bir çalışmayı hatırlamak yerinde olacaktır. Sanatçının 6043 mısraını inceleyen Michel Schneider, bunlarda 1171'inin önceki şairlerden aynen alındığı, 2372'sinin sanatçı tarafından yeniden yazıldığını, sadece 1899 dizelik kısmın Shakespeare'in orijinal dizeleri olduğu sonucuna ulaşmıştır (Schneider'den aktaran Aktulum 2000: 104).

Kendisinden önce yazılan mesnevileri oldukça iyi okuyan Şairin, bilinen vakaları farklı bir kompozisyonla sunduğunu ve eserin içerisine farklı nazım Őekilleri de yerleŐtirerek te'lif bir eser meydana getirdiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Aktulum, Kubilay (2000). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınları.
- Anbarcıoğlu, Meliha (1983). "Türk Edebiyatında Mihr ü Mah ve Mihr ü Müşteri Mesnevileri" *TTK Belleten*. XLVII (188): 1151-1189.
- Ayan, Hüseyin (1979). *Şeyhoğlu Mustafa Hurşîd-nâme (Hurşîd ü Feraşşâd) İnceleme- Metin- Sözlük, Konu Dizini*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Cunbur, Müjgan (1985). "Ûdî ve Mâcerâ-i Mâh Adlı Eseri". *Erdem* I(1): 187-198.
- Çelebioğlu, Amil (2018). *Türk Mesnevi Edebiyatı Sultan İkinci Murad Devri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Eren Kaya, Fazile (2018). *Hamîdî, Hurşîd ü Hâver (Analysis- Facsimile)*, Part I. Harvard University: Department of Near Eastern Languages and Civilizations.
- Kartal, Ahmet (2013). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi – Türk Edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay.
- Levend, Agah Sırrı (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi*. I. Ankara: TTK Yayınları.
- Paker, Saliha (2014). "Terceme, Te'lif ve Özgünlük Meselesi" *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Te'lif, Tercüme ve Şerh*. Hzl: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Pala, İskender (2002). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları.
- Tolasa, Harun (1982). "15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri". *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, I(1): 1-13.
- Ünver, İsmail (1986). "Mesnevî". *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*. LII (415-416-417): 430-563.
- Yıldız, Ayşe (2009). "Tercüme Kavramı ve Türkçe Mesnevilerde Tercüme Meselesinin Klasik Edebiyatlar Bağlamında Yorumlanması Denemesi". *Turkish Studies*. 4(7): 939-954.